

Становлення академічної риторики на теренах Києво-Могилянської академії

Будь-яка наука має свою історію, без знання якої марно розраховувати на успіх, а особливо в такій складній справі, як ораторське мистецтво. Риторика є однією з базових класичних наук, що покликана сформувати ораторську культуру, яка становить фундамент професіоналізму гуманітарних кадрів. Тому надзвичайної актуальності набуває проблема підготовки майбутнього вчителя, який би володів прийомами ораторського мистецтва на основі національної риторичної спадщини та використовував їх в подальшій роботі.

Над проблемою розвитку риторики у стінах Києво-Могилянської академії вчені займалися починаючи з ХІХ ст., серед них такі як В. Асоченський, М. Булгаков, С. Голубев, Н. Петров, І. Чистович. У середині та другій половині ХХ ст. вчені продовжили досліджувати розвиток ораторського мистецтва у ХVІІІ ст., серед них виділяються такі: Ю. Копенович, Л. Мацько, В. Нічик, Л. Петров, С. Петтіч, В. Смірнов.

Особливо важливо виокремити період становлення академічної риторики на теренах Києво-Могилянської академії, у якій зміст освіти мав чітке гуманітарне спрямування. Курс навчання тут тривав 12 років і охоплював «сім вільних мистецтв» – граматику, риторику, піїтику, філософію, математику, астрономію, музику, а також мови – слов'янсько-руську (тодішню літературну українську мову), церковнослов'янську, грецьку, польську, латинську, давньоєврейську, німецьку, французьку. Навчальний план включав також історію й географію [1].

Пріоритетне значення в академії надавалося риториці, яка була обов'язковою дисципліною, студентів учили виголошувати «орації» (промови) різного спрямування.

Г. Сагач пише, що риторика в академії була найпопулярнішим предметом, бо мала постійне практичне застосування. Студентів навчали створювати промови (судові, панегіричні), писати вітальні, дякувальні, прохальні, прощальні листи, подавали різні готові зразки високомовних речень, порівнянь, сентенцій, прикладів з життя та історії. Риторика була живою наукою, яка готувала до життя, давала хліб [3].

Курси риторики склалися з п'яти розділів: винахід, розташування, словесне вираження, запам'ятовування і виголошення. Приділялася увага теорії трьох стилів: високого, середнього і простого. Кожним з них студент повинен був уміти майстерно користуватись.

Найдавнішим підручником з риторики у Києво-Могилянській академії був «Orator Mohileanus», «Оратор Могилянський, прикрашений досконалыми ораторськими розділеннями Марка Тулія Цицерона», що читався **Йосипом Кононовичем-Горбацьким**. Видатний ритор народився приблизно у кінці XVI століття, дістав освіту в Замойській академії. На запрошення Петра Могили приїхав до Києва зі Львова, читав, крім риторики, філософію. Його риторика складалася з двох частин: власне риторики й діалектики, тобто з храму муз і храму Мудрості. Сам курс мав вступ і три трактати.

Про риторичне мистецтво Й. Кононович-Горбацький писав: «Ріка ораторського мистецтва бурхлива і повноводна, протікаючи через ліси, поля і пасовища, вона забирає з собою найспокійніші і щасливі сусідні та зустрічні потоки чи джерела і забирає їх у своє русло і свою течію, ріка, яку вони знайшли в мусейоні (храмі муз. – В. Ш.) і храмі богині Мудрості» [4].

Риторики Й. Крюковського, Й. Валевського, П. Колачинського, І. Поповського відрізняються квітчастими бароковими заголовками.

Найвідомішим вважається підручник **Іоанкія Галятовського** «Наука короткая, або способ звоження казаня» (1659 р.), це додаток до його проповідей «Ключ до розуміння», збірки проповідей для «священиків законних і світських». Сюди увійшло 32 проповіді та похоронні казання.

Мова праці книжна українська, яка часом наближалася до народної, ритмізувалася у формі архаїчної поезії.

Іоанікій Галятовський був спочатку вихованцем, а потім ректором Києво-Могилянської академії, його підручники з мистецтва складання проповіді були відомі у всьому слов'янському світі. Він відкрив при академії класи риторики, викладав за власними підручниками красномовство староукраїнською мовою, а не латиною, як велося на той час.

Як викладач риторики, І. Галятовський надавав особливої уваги гомілетичі. Друга книга «Небо нове» теж призначалася до проповідницької діяльності. Створив І. Галятовський і декілька полемічних трактатів польською мовою, серед них «Розмова білоцерківська» (запис диспуту 1663 р. з єзуїтом Пекарським про главенство папи), «Месія правдивий» (з приводу появи у Смирні в 1669 році псевдомесії), «Старий костел» (проти римо-католицизму, «Фундаменти» (про життя православних у Річі Посполитій, про зіткнення православних та римо-католиків). Є у письменника і антимагометанські трактати «Лебідь» (присвячений гетьману І. Самойловичу) та «Алькоран» (у діалогічній формі заперечує догми магометанства).

Іоанікій Галятовський був визначним науковцем, педагогом, організатором освіти, збагатив українську культуру першим підручником з риторики, написаним староукраїнською мовою. Його творчість привертала увагу таких дослідників як М. Сумцов, М. Костомаров, Я. Чепіга, М. Кашуба, В. Нічик, В. Литвинов, Я. Стратій, З. Хижняк, О. Зелінська, Т. Кочубей та ін. На риторичну спадщину І. Галятовського звернули увагу В. Шевчук, Г. Сагач, Т. Кочубей, Л. Мацько, Л. Спанатій.

Учнем І. Галятовського був Антоній Радивилівський, його ораторська проза була спрямована на барокові тенденції. Його перу належать дві збірки проповідей «Огородок Марії Богородиці», де вміщено 199 проповідей на релігійні свята і проблеми морально-етичного життя та «Вінець Христов з проповідей недільних, як цвітов рожаних, на украшеніє православно-

католицької святої східної церкви сплетеній», яка складається з 155 євангельських проповідей. Л. Мацько дає високу оцінку доробку А. Радивилівського у вітчизняну риторичку, оскільки він «розробляв методику і виголошення проповідей, визначав завдання ораторів, склад аудиторії. За теорією А. Радивилівського, проповідник, оратор, є послом Бога, його вустами промовляє сам Бог»[2].

Інокентій Гізель, Лазар Баранович, Іоанікій Галятовський, Стефан Яворський – це фундатори барокової риторички в історії українського красномовства.

Поява нового напрямку в риторичці України, класицизму, пов'язана з іменем видатного діяча нашої культури **Феофана Прокоповича** (1681 – 1736). Його праця «Про риторичне мистецтво» (“De arte rhetorica“), написана латиною, – це якісно новий етап становлення національного українського красномовства та академічного зокрема.

Феофан Прокопович пройшов шлях від учня Києво-Могилянської академії (рік вступу 1688) до її ректора.

Цей навчальний заклад мав складну структуру і організацію навчально-виховного процесу, що забезпечувало високий рівень освіти. Навчальний курс тривав 12 років і складався з нижчої та вищої частини. Нижча частина становила 6 років навчання: перший рік – фара, або інфіма (читання, письмо, розмова, латинська, древньогрецька, старослов'янська мови); другий – аналогія (арифметика, природничі науки); третій – граматика; четвертий – синтаксис; п'ятий – піїтика; шостий – риторика.

Рівень успішності учня визначав його робоче місце в аудиторії. На перших лавах сиділи найкращі студенти – сенатори. Вони допомагали вчителю вчити, а учням учитися. Використовувалися різні прийоми стимулювання активізації пізнавальної діяльності, вироблення уваги. Значна увага приділялася творчим роботам різних жанрів і диспутам.

Юний Прокопович (Єлизар) був одним з найкращих учнів академії, завжди перемагав у словесних полеміках, успішно склав екзамени і далі життя повело його тернистими шляхами пізнання мудрості у Західній Європі.

Перед Ф. Прокоповичем відкриваються нові нечувані горизонти: доступність багатой ватиканської бібліотеки, знайомство з видатними людьми того часу, лекції найшановніших професорів, відвідування Парижа, Мадрида, Лондона. Єлисея (Ф. Прокоповича) навіть приймає «сам Папа Римський Клементій, готуючи його до висвячення в єпископи, обрання кардиналом і, можливо, навіть на своє місце. Єлисей мав чарами слова навертати в майбутньому східних слов'ян до католицької віри. Це нечувана кар'єра», – пише Л. Мацько [2].

Врешті Феофан Прокопович стає ректором академії, і на цій посаді використовує досвід західноєвропейських університетів, здійснює низку змін у навчальному плані закладу, які підносять якість навчання на значно вищий щабель. Значна увага приділяється математиці, геометрії, природознавству, географії, класичним мовам, філософії, а головне – мові українській.

Творчий доробок Феофана Прокоповича значний і вагомий, у ньому центральне місце належить риториці.

Феофан Прокопович вбачав призначення риторики у вихованні суспільства, формуванні могутньої патріотичної думки, уславленні видатних державних мужів, хоробрих воїнів, щоб їх мирна благородна праця і ратний подвиг не стали заручниками забуття, а служили зразком для нащадків. Таке бачення місії оратора має глибинне національне коріння, веде свою лінію від міфічного Бояна мандрівних співців-кобзарів, навіть поетів-ріші арійської доби.

Саме Феофан Прокопович заклав основи української академічної риторики.

Просвітницька діяльність видатних діячів нашої культури Феофан Прокопович, Іоаникій Галятовський Григорій Сковорода, Петро Могила стала основою академічного красномовства.

Список використаних джерел

1. Любар, О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т. Історія української школи й педагогіки: Навч. посіб. / за ред. О. О.Любара. / О. О. Любар, М. Г. Стельмахович, Д. Т. Федоренко. – К.: «Знання», КОО, 2003. – с. 134.
2. Мацько, Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. – 2-ге вид., стер. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К.: Вища шк., 2006 р. – с. 70–74.
3. Сагач, Г. М. Золотослів / Галина Сагач. – К.: «Райдуга», 1993. – с. 27.
4. Шевчук, В. Муза Роксоланська: Українська література XVI –XVIII століть: У 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко / Валерій Шевчук .– К.: Либідь, 2005. – с. 375.